چیرۆکی کوردی و کێشەکانی لە دیدی چیرۆك نوسە گەنجەکانەوە … ئامادەکردنی تەوەر: شاخەوان سدیق

چیرۆك یەکێکە لە ژانرە گرنگەکانی ئەدەب و یەکێکیشە لە کۆنترین بوارەکانی نوسین، لە کورترین پێناسەی ئەم ژانرەدا، گێڕانەوەی بابەتێکە لە کورترین ماوەدا. بۆ قسەکردن لەسەر چیرۆکی کوردی و کێشەکانی ئەم دیدارانەمان لەگەڵ چەند چیرۆك نوسێکی گەنجدا ئەنجامدا.…

پ/ ئەو گۆڕانە بەرچاوانەی کە لە ماوەی ساڵانی ڕابردوودا لە چیرۆکی کوردیدا ڕویانداوە چین؟ لە چیرۆکی (لەخەوما)ی (جەمیل سائیب)ەوە تا ئەمڕۆ. هەم لە ڕووی تێکست و تێماو ماناوە، هەم لە ڕووی تەکنیك و گێڕانەوەوە؟

سوارە نەجمەدین جەبار
5/12/1986 لە کەرکوك لە دایك بووە.
ساڵی 2005 دەست بە نووسین و بڵاو کردنەوەی دەقەکانی دەکات.
ساڵی 2006 کۆمەڵە چیرۆکی (نامەیەك بۆ فرۆید) بڵاو دەکاتەوە.
ساڵی 2010 کۆلێژی کارگێری و ئابوری بەشی ئاماری زانکۆی سلێمانی تەواو دەکات.
ساڵی 2011 کتێبی (ئەو نامانەی بۆ پیرێتی خۆم دەیانێرم) بڵاو دەکاتەوە.
ساڵی 2011 خەڵاتی یەکەمی شیعر لە ڤیستیڤاڵی گەلاوێژ وەردەگرێت
ساڵی 2015 و 2016 خەڵاتی دووهەمی چیرۆك لە ڤیستیڤاڵی گەلاوێژ وەردەگرێت.
25/11/2016 یەکەمین ڕۆمانی بە ناوی (سوپاس بۆ دۆستۆیڤسکی) بڵاو دەکاتەوە.
چەند چیرۆك و شیعرێکی وەرگێڕدراون بۆ زمانی ئینگلیزی و عەرەبی.
هەمان ساڵ قەڵغانی کتێبی ساڵ لە لایەن دەزگای هەواڵ و دەزگای داودیەوە وەك باشترین کتێبی ساڵ دەدرێت بە ڕۆمانی سوپاس دۆستۆیڤسکی.

سوارە نەجمەدین/ ئەو ماوەیەی ئێوە پرسیاری لە بارەوە دەكەن، نزیكەی سەدەیەكە، قسەكردن دەربارەی سەدەیەك لە چیرۆك(1925 بۆ 2017)، لە كاتێكدا چەند رەگەزێكی دیاریكراوتان داناوە، هەر یەكەیان بۆ خۆی پێویستی بە قسەكردنی ورد هەیە، كارێكی نەكردەیە لە وەڵامی پرسیارێكدا جێگای ببێتەوە، پرسیارەكە چڕە و وەڵامێكی چڕی دەوێت، بۆ ئەوەی لەو سنورەی بۆت داناوم وەڵامێكی گونجاو بدەمەوە، دەبێت خۆم لە زۆربەی بەشەكانی پرسیارەكە بدزمەوە. بە بەراورد بە مێژووە كورتەكەی (92 ساڵ) چیرۆكی كوردی لە زۆربەی ڕووەوە هەنگاوی بەرچاوی ناوە، بە جۆرێك دەكرێت بڵێم لە هەندێك قۆناغدا نەك هەنگاو بگرە بەقەڵەمبازیش ناوی بەرین زیادەڕەویمان نەكردووە. چۆن مێژووی چیرۆكی جیهان زۆر لەوە درێژتر و چڕ تره، لێ چیرۆكی كوردی بەم ماوە كەمە لە ئێستادا لە قۆناغێكی تا ڕادەیەك شایستەدایە بە بەراورد بە ژانرەكانی دیكەی ئەدەب، گەر بەراوردێكی چیرۆكی (لەخەوما) و چیرۆكێكی ئەمڕۆ بكەین، دەبینین ئاستەكە بەشێوەیەك بەرچاو بەرەوپێش چووە. بە ڕەچاوكردنی ئەو بۆچوونەی لای وایە (لەخەوما) ناچێتە خانەی چیرۆكەوە، بگرە گێڕانەوەی رۆژانەیە یان هەڵڕشتنی دەردە دڵە. چیرۆكی ئەمڕۆ زۆر هونەری تر و بابەتی ترە، بە تایبەت چیرۆكی دوای نەوەدەكان بە ڕوونی كاریگەری ئەدەبیاتی جیهانی پێوە دیارە، دەكرێت بڵێم چیرۆكنووسانی نەوەی پێش ئێمە زۆر لێهاتووبوون لە هێنانی ئەزموونی چیرۆكنووسە جیهانییەكان بۆ ناو چیرۆكی كوردی، نەوەی پێش ئەوانیش زۆر زیرەكانە ئەزموونی چیرۆكی عەرەبی و فارسیان بەكارهێنا بۆ دروستكردنی قۆناغێكی خۆیان. چیرۆكی ئەمڕۆ لە زۆربەی ڕووەوەكانەوە كاریگەری چیرۆكە جیهانییەكانی لەسەرە، بەجۆرێك فۆڕمە نوێیەكانی چیرۆك بە ئاسانی دەگات بە چیرۆكی كوردی، گەر سەرنجێكی چیرۆكی ئەمڕۆ بدەی دەیان فۆڕم و گێڕانەوەی جیاواز دەبینیت، بە بەراورد بە چیرۆكی (لەخەوما- جەمیل سایب) یان (مەسلەی ویژدان- ئەحمەد موختار جاف) كە دەكرێت بڵێین زیاتر گێڕانەوە كردویانێتی بە چیرۆك، دەبینین مانا ئەمڕۆ زۆر فراوانترە، فۆڕم زۆر جیاوازترە و دەیان و سەدان فۆڕمی جیاواز پەیڕەو دەكرێت، گێڕانەوە و زمان، تەكنیكی جۆربەجۆر، گرێچن و چاوڕاو بە هونەرێكی بەرز، هەموو ڕەگەزەكان لە چیرۆكی نوێدا برەویان پێدەدرێت و هەوڵی دۆزینەوەی فۆڕمی نوێ دەدرێت. هەڵبەت ئەم بەراوردكارییە لە نێوان ئەم دوو قۆناغەدا دادپەروەری نییە، لە هەمان كاتدا كەمكردنەوەی پێگەی ئەو دوو چیرۆكە نییە لە مێژووی چیرۆكی كوردیدا، چونكە چ (لەخەوما) و چ (مەسەلەی ویژدان) دەستپێكێكی مەزن بوون بۆ چیرۆكی كوردی، چۆن پێشووتر چیرۆكی كوردی لە قۆناغی گێڕانەوەی بەرئاگردان و بەند و

باڵۆرەی نێو قاوەخانەکانەوە گواستەوە بۆ فۆڕمێکی هونەری، واتە چیرۆکی لە مەسەلەیەکی کۆمەڵایەتییەوە گواستەوە بۆ ژانرێکی هونەری، لەسەر ئەو بنەمایەش چیرۆکی کوردی گەیشتووە بەمڕۆ.

پ/ زۆر جار باس لەوە دەکرێت، نوسەری چیرۆکی کوردی زیاتر بابەت و ناوەڕۆکی تێکستەکەی بۆ گرنگە تا تەکنیك و کەمتر بەلای تەکنیکی نوێو دۆزینەوەی شێوازی جیای گێڕانەوەدا دەگەڕێت، تا چەند ئەم بۆچونە ڕاستە، ئایا چیرۆکی ئێستای کوردی خاوەنی تکنیکێکی نوێ و بەهێزە بۆ گێڕانەوە؟

جوتیار ئەحمەد ساڵی 1980 لە دایك بوە.

ساڵی 2006 بەشی شوێنەواری زانکۆی سلێمانی تەوکردووە.
ئێستا خوێنکاری ماستەرە لە بواری شوێنەواردا.
تا ئێستا دوو کۆمەڵە چیرۆك بڵاوکردۆتەوە بەناوەکانی (سوارەکانی وشەو ڕێچکەی مێلورەکان) ڕۆمانێکیش بڵاوکردۆتەوە بەناوی (ئایەتەکانی سورەیا).
جوتیار ئەحمەد/ تا ئەو کاتەی کاروان کاکەسور، ئارامی کاکەی فلاح و عتا محمەد دێن و بە ناخی ئینسانی کوردا ڕۆئەچن و تێئەگەن کە تاکی کورد چەند ناخی داڕماوەو چۆن ئەنالێنێ بەدەست نەخۆشیەکانیەوە، بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی چەند دەرونی ماندو کردوە! ئیدی لێرەوە تێماو مانا ئەگۆڕێن بۆ ئەوەی کە ئینسانی کورد بەرەو ئەوە ئەچێت کەخۆی بناسێت و بەناخی خۆیدا شۆڕبێتەوە، بەرەو وشیاری مل بنێت، لە ڕێگەی ئاناتۆمی ناخی خۆیەوە خۆی دەوروبەر بناسێت ! تۆ ناتوانی تکنیك داڕێژی ئیدی بەپێی ئەو یاسایە ناوەڕۆك داڕێژی ئەمە تنها بۆ زانست ئەدات کە من لە شوێنی تریشدا وتوومە، ئەدەب و هونەر ناچێتە خانەی هیچ یاساو ڕێسایەکەوەئەوە ناوە ڕۆکە کە تکنیك دیاری ئەکات و نوسەر ئەتوانێت بەپێی ئەو ناوەڕۆکەم تکنیك دیاری بکات. ئیدی باش یا خراپ ئەوە ئەکەوێتە سەر نوسەر خۆی! چیرۆکی کوردی کە زۆر خۆی لە قەرەی تکنیك نەداوە، بەتایبەتی لە ڕابردودا، پێئەچێ هۆی ئەوەبێت کە ئێمە ئەم ژانرەمان وەرگرتبێت واتە وەك هەر ژانرێك و شتێکی تر هاوردەمان کردبێت، شارەزای بنجوبناونی نەبین تا بزانین چۆن بیگێڕینەوە، بۆیە زۆرکات لە سەر شێوازی ئەوەی پێئەڵێین حیکایەت دەست بەگێڕانەوە ئەکەین، لەم ساڵانەی دوایدا چیرۆکی کوردی بەشوێن شێوازی نوێی گێڕانەوەو تەکنیکی نوێدا ئەگەڕێت، ئەمەش ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە دنیابینی تاکی کورد زیاتر بووە، وەرگێڕان بۆ سەر زمانی کوردی زۆر لە جاران زیاتر بووە ئیدی باش بێت یا خراپ، پێشکەوتنی تکنەلۆجیاش خۆی هۆیەکی سەرەکیە بۆ

پێشکەوتنی تکنیکی چیرۆك کە بەردەستخستنی زانیاری زۆر ئاسان کردووە.

پ/ بە بەراورد بە چیرۆکی جیهانی ئەو شێوازو تەکنیکە نوێیانە کامانەن کە بۆ نوسینی چیرۆکی نوێی کوردی گونجاون؟ یان بە جۆرێکی کە کێشەکانی ئێستای چیرۆکی ئێمە لە چیدایە؟

گۆران ڕەئوف

ساڵی 1991 لە دایك بووە –
دەرچووی ئامادەییە –
لە ساڵی 2005 دەستیکردووە بە نووسین – ساڵی ٢٠٠٧ چاپ و بڵاوکردنەوەی نۆڤلێتێك بەناوی (زستانێکی پڕ نهێنی)
ساڵی ٢٠٠٩ چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆمانێك بەناوی (ڕاستییە درۆزنەکان)
ساڵی ٢٠١٣ چاپ و بڵاوبوونەوەی کۆمەڵە شیعرێك بەناوی (عەشق نائومێدییەکی خۆشە) لەلایەن خانەی ڕۆنان ەوە.
– ساڵی ٢٠١٦ چاپ و بڵاوکردنەوەی کۆمەڵە چیرۆکێك بەناوی (قەفەزێك لەناخی باڵندەیەکدا). لەلایەن دەزگای سەردەمەوە.
– ساڵی ٢٠١٢ لە هەشتەمین ڤیستیڤاڵی گوڵعەنبەردا خەڵاتی یەکەمی وەرگرتوە بۆ چیرۆکی قەفەزێك لەناخی باڵندەیەکدا.
– ساڵی ٢٠١٤ لە هەژدەیەمین فیستیڤاڵی گەلاوێژدا خەڵاتی دووەمی وەرگرتووە بۆ چیرۆکی دڵی قاسم. – ساڵی ٢٠١٣ لە فیستیڤاڵی هەتاودا خەڵاتی سێیەمی وەرگرتووە بۆ چیرۆکی گەڕانەوە بۆ ژیانەکەی تر.

گۆران ڕەئوف: بەشی یەکەمی پرسیارەکە کەمێك ئاڵۆزی تێدایە. دنیای چیرۆکی کوردی بەهۆی ئەوەی نەیتوانیوە لەگەڵ مێژووی چیرۆك، لە جیهاندا هاوتەریب ڕێبکات، ناکرێت ئێمە قسە لەبارەی سەرلەبەری چیرۆکی کوردییەوە بکەین.. هۆکارگەلێکی زۆر هەیە کەوایکردووە بۆ مێژووی چیرۆکی کوردی لاسەنگ بێت لەگەڵ مێژووی چیرۆکی جیهانیدا؟ چونکە دۆخی سیاسی و داگیرکاری و ڕاوەدوونانی نەتەوەی کورد و چەوساندنەوەی لەلایەن داگیرکەرانی کوردستانەوە هۆکارێکی بنەڕەتی بووە تا چیرۆکی کوردی بەپێی قۆناغە جیهانییەکانی گەشە بەخۆی بدات. من نامەوێت ئاڕاستەی قسەکان بگوازمەوە بۆ ئەو هۆکارانە کە گەر بێت و بمانەوێت قسەی لەبارەوە بکەین ئەوا کاتێکی زۆری دەوێت. بەڵام ئەوەی دەکرێت ببێتە وەڵام بۆ پرسیارەکەی ئێوە هەڵسەنگاندن و بەراوردە لە نێوان چیرۆکە جیهانییەکان و ڕەوت و هەوڵەکانی چیرۆکنووسانی کوردە لە ئێستادا. چیرۆکی نوێی کوردیی هیچی کەمتر

نییە لەو چیرۆکانەی لە دنیادا دەنووسرێن و بڵاودەکرێنەوە، گەر لە رابردوودا چیرۆکنووسانی کورد نەیانتوانیوە لەگەڵ تەوژم و ڕەوتی چیرۆکدا گەشە بەخۆیان و بەرهەمەکانیان بدەن، بەڵام ئێستادا بەهۆی ئەم نەوە نوێیەوە، چیرۆکی کوردی گەشەی زۆر و بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە، هەر لە زمانی گێڕانەوەوە تا دەگاتە بابەت و ماددەی چیرۆك و تەکنیك و کەرەستەی چیرۆکنووسین. هەموو بنەما و پێوەرەکانی چیرۆکی نوێی تێدایە.
لە ئێستای چیرۆکی کوردیدا ئیشدەکرێت لە بوارە جیاوازە مرۆییەکانی وەك بابەتی “دەروونی و فەلسەفی و کۆمەڵایەتی و دیاردە و ئازار و خەمە گەردوونییەکانی مرۆڤی نوێ” کە ئەمەش بەوردی ئیشی تێداکراوە و هەموو پایەکانی چیرۆکی بەباشی تێدا بەرجەستەکراوە، وەك کەرەستە و زمان و تەکنیك و دروستکردنی کاراکتەر بە فۆڕمی ئەمە زەمەنە. چیرۆکنووسانی ئێستا دەکرێت بڵێین شارەزاتر و بەئاگاترن لە چیرۆکنووسانی پێشوو، ئەمەش پشت دەبەستێت بە گەشەی کۆمەڵایەتی وەك کرانەوەی ئێمە بەڕووی دنیادا و فێربوونی زمانە جیاوازەکان و خوێندنەوە و ئاگاداربوون لە ڕەوتی چیرۆك لە جیهاندا و وەرگێڕانی چیرۆك و ئەدەبیاتی وڵاتانی دیکە و ئەو بنەمایانەی لە ئێستادا چیرۆکی پێهەڵدەسەنگێنرێت. بۆیە دەکرێت بڵێین لە ئێستادا چیرۆکی کوردی گەر هاوتەریبیش نەبێت لەگەڵ چیرۆکی نوێی جیهاندا ئەوا قۆناغی باشی بڕیوە و خاوەن چیرۆك و چیرۆکنووسی ئاگادار و حرفەیین.

گەر بێمە سەر بەشی دووەمی پرسیارەکە، کێشەی چیرۆکی ئێمە لە چیدایە؟ ئەوەندەی من ئاگادارم لە ئێستادا چیرۆکی زۆر جوان و نایاب بەرهەمهاتووە کە هیچی کەمتر نییە لە چیرۆکە جیهانییەکان و چیرۆکی وڵاتانی دراوسێ، خۆشبەختانە وەك باسمکرد نەوەیەك دروستبووە ئاگادارە و دەیەوێت دنیای چیرۆکی کوردی تەکان بخوات و بڕواتە قۆناغێکی نوێوە، جا ئەم چیرۆکانە لە زمانەوە بیگرە تا دەگاتە تەکنیك و وەگەڕخستنی بابەت و رووداو و کارەکتەر و پەیام و گووتارەکانی چیرۆکی کوردی، تێکڕا شتی جوان و بەپێز دەبینین کە لە ئاستێکی بەرزی ئەدەبیدا بەرهەمهێنراون. بۆمن ئیشکالییەتێك لە چیرۆکی کوردیدا بەریدەکەوم، کێشەی بابەت و زمانمان هەیە. ئێمە لە زەمەنێکداین زەمەنی تاریکی و تەنیایی و لەنێوچوونی بەشێکی زۆری بەها کۆمەڵایەتی و رۆحییەکانی مرۆڤە، کە پێویستە زمانێکی ورد و بەهێزمان هەبێت بۆ گوزارشت و گێڕانەوە و دروستکردنی چیرۆك، کە تێیدا ئەپدەیتی زمانی گێڕانەوە بکەین و خۆمان لادەین لە زمانە سەرگوزشتەیی و پەخشانئامێزەکانی رابردوو، زمانێکی سادەگۆ کە

تێدا قسەمان بۆبکات لەمەڕ ئیشکالییەتی مرۆڤی ئەم زەمەنەوە. ئەمەش دەتوانم بڵێم گەشەی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە. ئەوەی مەبەستمە ئاماژەیەکی کورت بدەم پێی، بابەتی پەیام و ماددەی چیرۆکە، کە پێویستە قوڵتر کاری تێدابکەین. بەهۆی ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر بەشەریەتدا هاتووە، هاوکات کێشە و شوناسی گرفتەکانیش گۆڕانکارییان بەسەردا هاتووە کە دەکرێت وردتر ئەم کێشە و گرفتانە دەرك بکەین و وەگەڕی بخەین بۆ پرۆسەی بە چیرۆککردن. ئەمەش پشت دەبەستێت بە خۆداماڵین لە دەردە گشتییەکان و وردبوونەوە لە کێشە خودی و دەروونی و تاکگەرایەکان، کە مرۆڤی ئیستا پێوەی دەناڵێنێت، هەرچەندە لەم خاڵەشدا چیرۆکی کوردی زۆر بەرەوپێشچووە و لە برەودایە، بەڵام بۆئەوەی چیرۆکی ئێمە بچێتە مێژووی چیرۆکی جیهانییەوە بەبڕوای من ئیشکردنی چیرۆکنووسانە لە دروستکردنی زمانی نوێدا و ئەو بابەتانەی کە فۆڕمێکی گەردونیان هەیە تەوزیفبکرێن بۆ چیرۆك، نەوەك خولانەوە لەبازنەی کۆمەڵێك بابەت و کەرەستەی سووادا کە لەمێژە جیهان و دنیای ئێمەش تێمان پەڕاندووە.

پ/ کێشەکانی ئێستای چیرۆکی ئێمە لە چیدایە؟ بە بەراورد بە چیرۆکی جیهانی ئەو شێواز و تەکنیکە نوێیانە کامانەن کە بۆ نووسینی چیرۆکی نوێی کوردی گونجاون؟ ئایا ئەدەبی کوردی خاوەنی تام و بۆنی چیرۆکی تایبەت بە خۆیەتی؟

بەختیار حەمەسوور، لەدایکبووی سلێمانییە.

ساڵی ٢٠١٠ یەکەم چیرۆکی لە ڕۆژنامەدا بڵاو کردووەتەوە.
ساڵی ٢٠١٥ کۆمەڵەچیرۆکی «مێروولەکان بەژێر ڕووناکیی مانگدا دەڕۆن» لە لایەن ناوەندی غەزەلنووسەوە چاپ و بڵاو کردووەتەوە.
ساڵی ٢٠١٦ لە بیستەمین فیستیڤاڵی گەلاوێژدا بەشداری کردووە و خەڵاتی یەکەمی چیرۆکی وەرگرتووە.
بەختیار حەمەسوور: کێشەی بنەڕەتی ئێستای چیرۆکی کوردی نەبوونی جیهانبینییە، تێڕوانینەکان لۆکاڵین و بە دیدێکی لۆکاڵییەوە دەنووسرێن، هەڵبەت ئەگەر تەماشای چیرۆکی جیهانی بکەین ئەمە جۆرێکی ترە؛ بۆ نموونە چیرۆکی ڕووسی، لەگەڵ ئەوەی تێما و بابەتی چیرۆکەکانی گۆگوڵ، چێخۆف، تۆرگنێف و… باس و کەڵکەڵەی ڕووداو و شوێن و بەسەرهاتەکانی ڕووسیایان هەیە و کردوویانن بە چیرۆك، بەڵام جۆری جیهانبینیی ئەوان لە ئاستێکی بەرز و بەرفرەدایە، لە ئاستێکدایە، کاتێك ئێمە لە کوردستان ئەو چیرۆکانە دەخوێنینەوە،

دەبینین بووە بە وەڵامدەرەوە و قسەی ئێمەیش، کێشە و گرفت و خۆشییەکانی خۆمان لەو چیرۆکانەدا دەبینینەوە و دەڵێین: دەڵێی بۆ ئێمە نووسراوە! ئەمە جیاوازییەکی بنەڕەتییە، بە جۆرێك کە زۆر جار ئەو چیرۆکانە لە چیرۆکەکانی خۆمان باشتر لە خۆمان و دنیاکەمان دەدوێن و پێشانمان دەدەن، ئەم جۆرە لە دنیابینییە کەمتر لە چیرۆکی کوردیدا دەبینرێت. شێوازێك کە بۆ چیرۆکی کوردی پێویستە ئەوەیە کە باس و کێشە لۆکاڵی و ناوخۆییەکان بە دیدێکی جیهانییەوە بنووسێتەوە و بەچیرۆکیان بکات، ئەمەیش لە ڕێی فۆڕم و تەکنیکێکی ئەمڕۆیی و مۆدێرن، ئاگاداربوون و ئاشنابوون بە ئیمکانیەت و پێشکەوتنە خێرا و بەردەوامەکانی ئەدەبیات، بە تایبەت ئەو گۆڕانە بەرچاوانەی ژانری چیرۆك لە سەرەتاوە تاکو گەیشتووەتە ئەم ئاستەی ئێستا.ئەدەبی کوردی تەنیا بە کردنی ڕووداو و بەسەرهاتەکانی مێژوویی کوردی ناتوانێت ئەدەبێکی لێ دەربێت بە تام و بۆی خۆی، بەڵکوو ئەوەی گرنگە چۆنێتیی مامەڵەکردنی ئەدەبیاتە لەگەڵ ئەو ڕووداو و بەسەرهاتانەی کە لە مێژوو و نەریت و ئەمڕۆیی کوردیدا هەن. چیرۆکی کوردی بۆ ئەوەی مۆری خۆی وەك شوناس و ناسێنەری کورد لێ بدات، پێویستی بە ئاوڵێدانەوەیەکی کۆنکرێتییە لە ئایدیا و بیرۆکە نزیك و دوورەکان، لە مێژوو و کارەساتەکانەوە تاکوو ڕووداوە بچووك و ئاساییەکانی دەوروبەر، ئەویش بە شێوەیەکی هونەری و دۆزینەوەی فۆڕم و تەکنیکی گونجاو بۆ هەریەك لەو تێما و ڕووداوانە.

پ/ کاتێك باس لە چیرۆکی کوردی پێش ڕاپەڕین دەکرێت، باس لە چیرۆکێك دەکرێت کە زیاتر کێشە گشتیەکان بابەتی سەرەکی بون و گێڕانەوە تیایاندا، فۆڕمێکی گشتی هەبوە، ئایا دەکرێت، بڵێین دوای ڕاپەڕین چیرۆکی کوردی زیاتر باس لە خودو کێشەکانی تاك دەکات و گەڕاوەتەوە بۆ گێڕانەوەی شتە تایبەت و وردەکانی تاك لە کۆمەڵگادا؟

محمود نەجمەدین لەساڵی 2000 کانەوە چیرۆك دەنووسێ

کۆمەڵە چیرۆکێکی چاپکراوی هەیە بەناوی هاوشێوەکانی سەلیم جەودەت. کۆمەڵە چیرۆکێکیش بەعەرەبی بڵاوبوەتەوە، ئێستاش هەمان کۆمەڵە چیرۆك ئامادەیە بۆ چاپی دووەم. دوو کۆمەڵە چیرۆکی دیکەش ئامادەی چاپن ئەوانیش (کۆمەڵە چیرۆکی پاسەکەی گورون- کۆمەڵە چیرۆکی یاریم لەگەڵ مەکە سەعدوون)
محمود نەجمەدین/ مەرج نییە ئەو پۆلێنە قبوڵ بێت، هەندێك چیرۆکی

حوسێن عارف هەیە لە شەستەکاندا نووسیوێتی، ئاستیان ئەوەندە بەرزە، لەوباوەڕەدام لەگەڵێك لە چیرۆکەکانی دوای راپەڕین ئاستیان بەرزترە، بۆیە زۆرجار زەمەن ناکرێتە پێوەر، ئەوەی دەبێت ببێتە پێوەر ئاستی چیرۆکەکەیە، خۆ ئێستا لەروسیا گەلێك چیرۆکنووسی نوێ هەیە، لێ چیخۆف هێشتا تازەیە و بگرە لە زۆرێك لە چیرۆکنووسەکانی ئەم سەردەمە تازەترە، ئەوەی بۆ چیرۆك گرنگە زەمەنی نووسین نییە، تازە و کۆنی لەوەدانییە کە چیرۆکەکەی کەی نووسراوە، بەڵکە ئەوەی بۆ چیرۆك گرنگە ئەو تێکستە شەرت و شرووتی چیرۆکی تێدابێ و ڕێك و راست خەسڵەتەکانی چیرۆکی تێدابێ، ئێمە لەم سەردەمە تازەیەدا کە ساڵی 2017یە چیرۆکنووسمان هەیە کە لەسەر ئاستی کوردستان وەك چیرۆکنووسێکی باش ناسراوە، لێ هەندێك لە چیرۆکەکانی نەك بە چیرۆکی پێش ڕاپەڕین ناگەنەوە بگرە ئاستیان زۆر نزمە، جا ئەوەی بۆ چیرۆك گرنگە ئەوەیە کە چیرۆك چیرۆکی هونەری بێ و خەسڵەتی کورتە چیرۆکی لەخۆیدا هەڵگرتبێ، گرێچنی تێدابێ، گێڕانەوە گێرانەوەی کورتە چیرۆك بێت، لەروداوێك زیاتری تێدا نەبێ. لەدەست پێك تا کۆتایی بە نەمەتی کورتە چیرۆك بڕوات.

هێشتاش گەلێك چیرۆکنووسمانە هەیە پێی وایە ئەگەر چیرۆکەکەی درێژکردەوە بۆ پەنجا یان حەفتا لاپەڕە ئەوە کردوویەتی بە ڕۆمان، لەکاتێکدا خەسڵەتی ڕۆمان و چیرۆك پەیوەندی بە کەمو زۆری لاپەڕەوە نییە، بەڵکە پەیوەندی بەو خاڵانەوە هەیە کە هونەری چیرۆکی کورت و ڕۆمانی لەسەر بنیاد نراوە، بۆیە لەکۆن و لە تازەشدا کۆمەڵێك خاڵ و کۆمەڵێك مواسەفات هەیە چیرۆکی لەسەر بنیاد دەنرێ، بەنیسبەتی ئەوەی چیرۆکی کوردی روداو و فۆڕمێکی گشتی هەیە یان کارکردنە لەسەر خود و گەڕانەوەیە بۆ ناو خود، بۆ ئەوەشیان مەرج نییە، دەشێ چیرۆکی پێش راپەڕین لەگەڵ بەرهەمی دوای راپەڕین لە هەندێك بابەت و دۆسێدا جیاواز بن، بەتایبەتی کورد لە سەدەی رابردوودا لەدۆخی بەرگریدا بووە و لەحاڵەتی شۆڕشدا بووە، ئەمەش وای کردووە هەندێك چیرۆك و بگرە ڕۆمان و شیعریش هەندێکجار بەرگی سیاسەت و شۆڕش و ئایدۆلۆژیایان پۆشیوە. بەڵام بەگشتی چیرۆك گێڕانەوەی مرۆڤە و مرۆڤیش هەمیشە حیکایەتێك، روداوێکی هەیە بۆ گێڕانەوە، جا سەلیقەی چیرۆکنووسەکە بڕیار دەدات ئاستی گێڕانەوە چۆنە و باشە یان خراپ، سەرکەوتووە یاخود نا.

پ/ زۆر جار باس لەوە دەکرێت، نوسەری چیرۆکی کوردی زیاتر بابەت و ناوەڕۆکی تێکستەکەی بۆ گرنگە تا تەکنیك و کەمتر بەلای تەکنیکی نوێو دۆزینەوەی شێوازی جیای گێڕانەوەدا دەگەڕێت، تا چەند ئەم بۆچونە

ڕاستە، ئایا چیرۆکی ئێستای کوردی خاوەنی تکنیکێکی نوێ و بەهێزە بۆ گێڕانەوە؟

فەرهاد چۆمانی

لەدایکبووی: ١٩٨٦- چۆمان
تاوەکو ئێستا دوو کتێب: پەنجەکان شتێك دەڵێن- کۆمەڵە چیرۆك- ٢٠١٣ وەرگێڕدراوەتە سەر فارسی و ئەمساڵ لە تاران بلاوکرایەوە.
قیژە- ڕۆمان- ٢٠١٧
وەگێڕان: ڕۆمانی مژاباد- جان دۆست- ٢٠١٦
ژنانی نهێمە بەرزەکان- حەلیم یوسف – ٢٠١٧
٩٩ مووروووی پەرشوبڵاو- حەلیم یوسف
نائارامی- زولفو لیڤانەلی

فەرهاد چۆمانی: با پرسیار لەم گشتاندن و زۆراندنە دەربهێنین، با سەرەتا وردبینەوە لەوەی داخۆ لە چەند لێکۆڵینەوەی رەخنەی ئەدەبی پشتبەستوو بە تیۆرە ئەدەبییەکان بەو دەرەنجامە گەیشتووە کە؛ نوسەری چیرۆکی کوردی زیاتر بابەت و ناوەڕۆکی تێکستەکەی بۆ گرنگە تا تەکنیك و کەمتر بەلای تەکنیکی نوێو دۆزینەوەی شێوازی جیای گێڕانەوەدا دەگەڕێت! من لەگەڵ ئەم بۆچوونەدا نیم، کە زیاتر پرسیارێکە بۆ گەیشتن بە وەڵامێکی خوازراو، من پێموایە چیرۆکی کوردی لە ئێستادا هەم لە ڕووی ناوەڕۆکەوە هەم لە تەکنیك و شێوازی گێڕانەوەدا گۆڕانکاری و پێشەچوونی باشی بەخۆوە بینیوە، چیرۆکی کوردی لە قالبی حیکایەتخوانی هاتووەتە دەرەوە، زەمەن پارچە پارچە بووە، ڕووداوەکان بە تەکنیکێکی تازە دەچنە پێشەوە. تێما و (بابەت)ی چیرۆکەکان هەم لە ڕووی چنینی ڕووداوەکان هەم لە ڕووی گوزارشتکردنێکی ڕاستگۆیانەتر لە ژیار و فەرهەنگ و کۆمەڵایەتییەوە گۆڕانکاری باشیان بەسەردا هاتووە. لەگەڵ وەرگێڕانی هەر چیرۆکێکی جیهانیدا کاریگەری و سایەی کردووەتە چیرۆکی هونەری کوردی. ئەگەر پێشان چیرۆکی کوردی کولتوور و فەرهەنگی زمانێك و دوان سەرچاوەی بوون، ئێستا بەسای وەرگێڕانەوە لە چەندین زمانەوە شێواز و تەکنیك فێردەبین، لە گۆگۆڵ و چیخۆفەوە تا جەیمز جۆیس، چارڵز دیکنز، هەمنگوای و کافکا و مارکیز و موراکامی و کۆ و کێ و هەر چیرۆکە و دەلاقەی دونیایەکی تازەی بەڕوودا کردووینەتەوە، بەڵام دەبێ ئیستێك بکەین و بپرسین بەڕاستی هەموو ئەم خەیاڵانە وایکردووە ئاسێی ڕوانین و دونیابینی چیرۆکنووسانی ئێمەی بەرفراوان کردوە؟ ئایا کرانەوەی دەلاقەکانی دونیا وایکردووە چیرۆکنووسی ئێمە بە تێمای خۆیەوە بەرگی تەکنیکێکی نوێ و جیهانی

بکاتە بەر چیرۆکەکانی؟ ئایا بەڕاستی چیرۆکنووسی کورد دوای خوێندنەوەی دەیان چیرۆکی وەرگێڕدراوی کولتوور و ئەدەبی گەلان پرسیاری لەخۆی کردووە لەکوێی ئەدەبی جیهاندایە و چیرۆکی کوردیش لە کوێی ئەم دونیا پڕ خەیاڵ و داهێنانەدا؟ من پێموایە لە وەڵامی ئەم پرسیارانەوە بەو ڕاستیە دەگەین کە هەڵە ڕوویداوە، جۆرێکە لە “بەهەڵە تێگەیشتن” چونکە هەندێك تەکنیك هەن کاریگەری زمانیان بەسەرەوەیە، کاتێك بە زمانی یەکەمی خۆی دەیخوێنیتەوە تەکنیك “کاڵا بەقەد باڵا”یە بەڵام کە وەردەگێڕدرێتە سەر زمانێکیتر و هەوڵ دەدرێ “لاسایی” ئەم تەکنیکە، لاسایەکی کوێرانەی بکرێتەوە نابێتە چیرۆك، دەبێتە وێنە. هەڵەیەکیتر ئەوەیە؛ چیرۆکنووسی ئێمە هێندە ئاسان خۆی ڕادەستی تەکنیکی ئەوانیتر، یاخود ئەدەبی وەرگێڕدراو دەکات لەبیری دەچێتەوە تێمای ئەو پێویستی بە تەکنیکی تایبەت بە خۆیشی هەیە. من پێموانیە چیرۆکنووسی کورد زیاتر بابەت و ناوەڕۆکی تێکستەکەی بۆ گرنگ بێت، نەخێر! زۆر جار بیریشی دەچێتەوە ئەو کاڵایەی بۆ باڵای تێماکەی دەدوورێ یان بەبەری تەنگە یان فش. لەگەڵ ئەوەشدا ناتوانین پێشکەوتنەکان و ئەو گۆڕانانەی بەسەر شێواز و ناوەڕۆکی چیرۆکی هونەری کوردیدا هاتوون نادیدەبگرین.

پ/ چیرۆکی کوردی لە ئێستادا لە کوێی چیرۆکی جیهانیدایە؟ ئایا ئەدەبی کوردی خاوەنی تام و بۆنی چیرۆکی تایبەت بەخۆیەتی؟

ئارام شێخ وەسانی…

ساڵی 2012 یەکەم ڕۆمانی خۆی بەناوی (سەمای سێبوون) بڵاو کردووەتەوە،
هەمان ساڵ خەڵاتی لاوی ساڵی وەزارەتی ڕۆشنبیری بۆ بواری ڕۆمان وەرگرتووە.
– ساڵی 2013 بۆ چیرۆکی (دەزگیرانی گۆڕستان) لە ڤیستیڤاڵی هەتاو بۆ ئەدەبی گەنجان خەڵاتی دووەمی چیرۆکی وەرگرتووە.
– ساڵی 2014 بۆ چیرۆکی (زمانی دیوار) خەڵاتی یەکەمی ڤیستیڤاڵی گەلاوێژی بۆ بواری چیرۆك وەرگرتووە.
– ساڵی 2014 ڕۆمانی (خەوتوو) لە خانەی ئەربیل، چاپ و بڵاو کردووەتەوە
– ساڵی 2016 ڕۆمانی (مەرگی مێژوونووس)ی، لە ناوەندی ئاوێر بە چاپ گەیاندووە.
– چەندین چیرۆك و وتاری ئەدەبی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکان بڵاو

کردووەتەوە.

ئارام شێخ وەسانی/ ئەدەبی کوردی لە جووڵەدایە. هەنگاوەکان ئەگەرچی درەنگوەختیش بن، بەڵام بۆ کەوتنە سەرپێ باش و گرنگن. تۆ بڕوانە ئێمە تا ئێستا مارسێل پرۆستمان نەخوێندۆتەوە، تازە خەریکە دەکرێتە کوردی، دەیان بەرهەمی گرنگی دیکە، کە بناغەی گەشەسەندن و پایەی گەورەی ئەدەبین، تازە ئاوڕیان لێ دەدرێتەوە. نەوەی دوای ڕاپەڕین، کەمتر زمانی دووەم دەزانێت، بۆیە ئێستە بە وەرگێڕانی ئەو تێکستە بە ناوبانگانە، شاگەشکە دەبێت.

بەم هۆیەوە تا ڕادەیەك لە ڕێگەی وەرگێڕانەوە ئاشنایەتیمان لەگەڵ ڕێچکەی ئەدەبی جیهاندا دروست کردووە. ئەگەرچی تا ڕادەیەکی باش لە نووسەرانی سەردەم دابڕاوین، ئێمە ئێستە خەریکی ئاشنابوونین بە نووسەرانی ساڵانی بیست و پەنجا و حەفتا، زۆر بە کەمی ئیش لەسەر بەرهەمی نووسەرانی ساڵانی دوای نەوەد و دووهەزار دەکرێت، وێڕای ئەوەیش ئەو شەپۆلە گرنگ و گەورەیەی وەرگێڕان وای کردووە، لە ئاستی چیرۆك و ڕۆمان و ئەدەبی خۆمان تێبگەین. ئێمە کاتێك ڕۆمانێك یان چیرۆکێکی بیانی دەخوێنینەوە، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ و بەدەر لە ویست، ناخمان دەکەوێتە بەردەم بەراوردکاری ئەدەبی خۆماڵی و ئەدەبی بیانی. ئەم بەراوردکارییە، ئەکادیمیانە نییە، جۆرێکە لە چێژی خوێندنەوە. لە چەندین جومگەوە دەتوانرێت ئەدەبی کوردی بناسرێتەوە، بەتایبەت لە بابەتدا، کە نووسەر بەگشتی ناکرێت هەڵبێت لەو دۆخەی لە دەوروبەریەتی، بابەتی گێڕانەوە و چیرۆك بەگشتی، پەیوەندیان بە دۆخی ژیان و تایبەتمەندی شوێن و خەڵکەوە هەیە. بێگومان لە خاڵی مرۆڤبوون و کێشە ئێنتێلێجییەکاندا هەموومان لەیەك دەچین، هەروەها هەمووشمان مافی ئەوەمان هەیە بە زمان و تێگەیشتنی خۆمان باس لەو کێشانە بکەین، بەڵام بەهۆی کۆمەڵێك هەڵکەوتەی جیاوازەوە بەرکەوتنمان بە دیواری ژیان جیاوازە، لێرەدا دەتوانین چیرۆك و گێڕانەوەی کوردی بناسینەوە.
ئەگەر سەرنج بدەینە سەر چیرۆکی جیهانی، بەپێی شوێن و زەمەن گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. شێواز و بابەتی سەردەمی جەنگی جیهانی، جیاوازە لە سەردەمی دوای جەنگ، دۆخی کۆمەڵایەتی ئەمریکییەکان جیاوازە لە هیی ڕووسەکان، واتا لە ڕێگەی کات و زەمەن و هەندێ تایبەتمەندی دیکەوە، دەکرێ ئەدەبی خۆمان بناسینەوە پێناسەی بکەین.

پ/ زۆرجار باس لەوە دەکرێت نوسینی چیرۆك مەشقە بۆ نوسینی ڕۆمان، یان پشووە لە نێوان نوسینی ڕۆمانێك بۆ ڕۆمانێکی تر، تا چەند ئەم بۆ چونە ڕاستە، ئایا ئەوەی چیرۆك دەنوسێت دەتوانێت ڕۆمانیش

بنوسێت، یان بە پێچەوانەوە؟
سوارە نەجمەدین/ نووسینی هەر ژانەرێك سەربەخۆی خۆی هەیە، پەیوەندی نێوان ڕۆمان و شیعر چۆنە، پەیوەندی نێوان چیرۆك و ڕۆمانیش بە هەمان شێوە، نووسینی چیرۆك و ڕۆمان وەك ئەوە نییە یەكێك شیعری كورت بنووسێت و چامە(قەصیدە)ش بنووسێت، چیرۆك بەشێكی كورتی ڕۆمان نییە، بەڵكو ژانەرێكی سەربەخۆیە. ئەو بۆچوونەی دەڵێت چیرۆك مەشقە بۆ ڕۆمان، یان ئەو نووسەرانەی پەیڕەوی ئەو وتەیە دەكەن، زیان بە كردەی نووسینی چیرۆك و ڕۆمانیش دەگەیەنن، بە گشتی نووسین هەر جۆرێك بێت بۆ خۆی مەشقە، راپۆرتی ڕۆژنامەوانی بێت، یان پەخشان، شیعربێت یان چیرۆك، ڕۆمان بێت یان داستان، تێكڕایان مەشقن بۆ ئەو دەقەی لە كۆتایدا دەتەوێت بینووسیت، ئەو دەقەی ڕەنگە دەقی تەمەن بێت.

لە پرسیارەكەتدا ئەوە بەدیدەكرێت، كە بۆچونێك هەیە لای وایە ژانەری چیرۆك لە ئاستی ژانەری ڕۆماندا نییە، یان بە روونتر چیرۆك ژانەرێكی بچوك و ئاسانە و ڕۆمان هونەرێكی باڵایە! بەكارهێنانی دەستەواژەی (مەشق) و (پشوو) بە كەم تەماشاكردنی چیرۆكە، لای من ئەمە وانییە، چیرۆك هیچی كەمتر نییە لە ڕۆمان و شیعر، بە پێچەوانەوە وای دەبینم چیرۆك هونەرێكی ئەستەمترە، لە چیرۆكدا مەودایەكی كەمترت لە بەردەمدایە و رەگەزگەلێكی زۆریش تا جێگای بكەیتەوە، دەق وەك ئەوەی پارچە زەوییەكی بیست مەتری بخەیتە بەردەست ئەندازیارێك تا خانوویەكی تەواوی لەسەر دروست بكات، دەبێت ژووری میوان و چێشتخانە و ژووری نووستن و تەوالێت و حەمام و تەنانەت باخچەشی تیادا جێگا بكاتەوە، بەڵام ڕۆمان هونەری ئەندازیارەكەیە لەسەر پارچە زەوییەكی فراوان، جا باڵەخانە یان كۆشكێكی تیادا بونیاد بنێت، ئەكەوێتەوە سەر هونەری ئەندازیارەكە، بە چواندنێكی تر چیرۆك هونەری كاتژمێری دەستییە، لێ ڕۆمان هونەری چێكردنی ئۆتۆمبێلێكە، لە سنوری كاتژمێرێكی دەستیدا جێگای ژمارە و مەكینە و پیل و پیم زۆرجار ڕۆژمێر دەكرێتەوە، لێ لە دروستكردنی ئۆتۆمبێلدا ئەو مەودا كەمە نییە.

ئەو ئەندازیارەی لەسەر زەویەكی بیست مەتری بتوانێت بینایەك بونیاد بنێت، ئەگەری زۆرە بتوانێت لەسەر زەویەكی چەند یاردیش باڵەخانەیەك دروست بكات، بەڵام ئەوەی كاتژمێری دەستی دروست دەكات، ئەستمە بتوانێت ئۆتۆمبێلیش دروست بكات، بۆیە بە هەمان شێوە وەك ئەندازیاری بیناسازیەكە نووسەر ڕەنگە بتوانێت چیرۆك و ڕۆمانیش بنووسێت، یان وەك ئەندازیارە میكانیكییەكە نەتوانێت لە

چیرۆك و ڕۆماندا كار بكات.

پ/ ئەو گۆڕانە بەرچاوانەی كە لە ماوەی ساڵانی ڕابردوودا لە چیرۆكی كوردیدا ڕویانداوە چین؟ لە چیرۆكی (لەخەوما)ی (جەمیل سائیب)ەوە تا ئەمڕۆ. هەم لە ڕووی تێكست و تێماو ماناوە، هەم لە ڕووی تەكنیك و گۆڕانەوەوە؟

جوتیار ئەحمەد/ ئەتوانین بڵێین جەمیل سائیب لە چیرۆكی لە خەومادا زۆر پێش سەردەمی خۆی كەوتووە، سەردەمێك كە بەڕای ئەو وە بەڕای مێژوونوسانیش پێبووە لە زوڵمی شێخ محمود كە مەلیكی یەكەمین دەوڵەتی كوردی بووە. سەردمیك كە لەهەمان سەردەمی ئێستا ئەچێت بەڵام زەمن و كارەكتەرەكان جیاوازن. لەخەومای جمیل سائیب لێدانە لە دۆخی سیاسی و كۆمەڵایەتی، ئەمە وەك تێما ومانا، كە بە هەمان شێوە لە ساڵانی ١٩٧٠ وە بە تەكنیكێكی سادەی بە یاساو ڕێسای ئەدەب داڕێژراو چیرۆكی كوردی بەردەوام ئەبێت، لە شێوەی ئەدبی بەرگری لێدان لە دۆخی كۆمەڵایەتی، بەڵام تێمای ئەمجارە دەستەلاتی ڕژێمی داپڵۆسێنەری عراقیە، ئەمەش زۆرجار ئیشكردن بووە بە كۆدو مجاز. بەڵام ئەوەی چیرۆكی دوای ڕاپەڕین لەو سەردەمە جیا ئەكاتەوە، دۆخی كافكایی و ئیشكردنە لەسەر دەرونی ئینسانی كورد وەك تاكێك كە خۆی ئەناسێتو خاوەنی خۆیەتی، بۆنمونە ئەگەر باسی دۆخە كۆمەڵایەتیەكە بكەین تا ساڵانی ١٩٩٧ چیرۆكی كوردی باشور لێدان بووە لە دۆخی كۆمەڵایەتی و باوك سالاری. لێدان و ڕەخنەی دۆخی سیاسی تەنها لە وتاردا بەدی ئەكرا لەبواری چیرۆكدا زۆر بەدگمەن بەدی ئەكرێت، تا ئەوكاتەی شەری كورد بەدەستی كورد ئەگاتە لوتكەو ئینسانی كورد هەست بە وێرانبوونی ناخی خۆی ئەكات، بۆنمونە ئەگەر سەیری شێرزاد حەسەن بكەین بەدەست پیاو سالاریەوە گیرۆدەیە ڕاستە ڕۆچێتە دەرونی ئینسانەكانەوە بەڵام كێشەی سەرەكی ئەو نێر سالارییە.

پ/ زۆر جار باس لەوە دەكرێت، كە هێندەی خوێنەری ڕۆمان هەیە هێندە خوێنەری چیرۆك نییە، ئەم بۆ چونە تا چەند ڕاستە، ئەگەر ڕاستە هۆكاری ئەوە چییە؟

گۆران ڕەئوف: بۆ ئەم تێڕوانینە ئامار و داتایەكی ورد لەبەردەستدانییە، كە خوێنەری ڕۆمان زۆرترە لە خوێنەری چیرۆك؟ بەڵام ئەوەی دەبینرێت و هەستیپێدەكرێت، بێگومان ئەو روانینە دروست دەبێت كە خوێنەری ڕۆمان زیاترە و لە ئێستادا پتر چاوی خوێنەر لەسەر چاپ و بڵاوبوونەوەی ڕۆمانەكانە. بە بڕوای من ئەمەش چەند هۆكارێكی لەپشتەوەیە و هەریەك لەم هۆكارانەی دەمەوێت

ئاماژەیەکی کورتیان پێبدەم، سەرچاوەن بۆ بەربڵاوی و گەشەی خوێنەری رۆمان بە بەراورد بە چیرۆك و ژانەرەکانی تریش. یەکێك لەو هۆکارانە هۆکاری مێژووییە.. یان مێژووی سەرهەڵدان و دروستبوونی ئەم دوو ژانەرەیە لە دنیادا و بەتایبەت لە کوردستاندا. مێژووی رۆمانی کوردی و سەرهەڵدانی بۆ خوێنەر بە بەراورد بە چیرۆك، مێژوویەکی پتەوتر و بەهێزتری هەیە و وەك دیاردەیەکی تازە خۆی بەیانکردووە لە خەیاڵی خوێنەری کوردیدا، هەربۆیە لەناوخۆیدا خاوەن گووتار و پەیامی بەهێزترە بە بەراورد بە چیرۆك. یەکێکی تر لە هۆکارەکان، هۆکاری پەروەردەییە، “پەروەردەی خوێنەر” ئەمەیش لە دو ئاستدا خۆی دەبینێتەوە و کاری زۆری بۆ کراوە. یەکەمیان بایەخی ئەدیبانی کوردە بە رۆمان و ورد ئیشکردنیانە لەو ژانەرەدا، کە بەبڕوای من ئەمەش بۆ کارامەیی و توانای رۆماننوسانی کورد دەگەڕێتەوە. ئاستی دووەم بایەخی دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوەیە کە جیا لەهەموو ژانەر و بابەتەکانی تر، تیشکێکی تۆخیان لەسەر چاپ و بڵاوکردنەوەی رۆمان داناوە، وەك ئیشی رۆماننوسە ناوخۆییەکان و وەرگێڕانی رۆمانە جیهانییەکان، ئەم دوو هۆکارە وایکردووە جۆرێك لە پەروەردەی خوێندنەوە دروست بێت بۆ رۆمان و رۆمان لە خەیاڵدانی خوێنەری کوردیدا ببێتە شتێکی مەزنتر و باڵاتر لەئاست ژانەرەکانی تردا! ئەم دو ئاستەی باسمکرد پێچەوانەکەی بۆ دنیای چیرۆکیش راستە. یەکێکی تر لەو خاڵانەی کە مەبەستمە لەبارەوەی بدوێم پەیوەندی بە چیژ و فراوانی مەودای کارکردنەوە هەیە، کە دەکرێت ناوی بەرین بە “هۆکاری بابەتی” لە رۆماندا زیاتر لە چەندین کاراکتەر و چەندین رووداو و چەندین بابەت، بوونی هەیە و نووسەر دەستکراوەترە کە خوێنەر پەلکێش و مەحکوم بە خوێندنەوە بکات، بەڵام لە چیرۆکدا تۆ دەتوانیت بابەتێك یان ماددەیەك وەگەڕبخەیت بۆ پرۆسەی چیرۆکاندن. ئەم بابەتەیش لەنێو چەند کارەکتەرێك و روداوێك یان زیاتردا ئیش دەکات. دنیای رۆمان دنیایەکی فراوانترە و چەقبەستوو نییە لە بابەتێکی خودی یان بابەتێکی گشتیدا، بەڵکو ئیشکردنە لە کێشەی فەلسەفی و ژیاری و مێژوویی و چەمکە بنەڕەتیی و وجوودییەکانی مرۆڤایەتی. لەکاتێکدا ئەم مەودا فراوانە لە چیرۆکدا نییە و پتر کارکردنە لە نێو دەروون و بابەتە خودییەکانی مرۆڤدا.

یەکێکی لە هۆکارەکان کە وایکردووە رۆمان زۆرترین خوێنەری هەبێت بە بەراورد بە چیرۆك و ژانەرەکانی تر هۆکاری پێکهاتە و میمۆری مێشکی مرۆڤە، کەدەکرێت ناوی بەرین بە “هۆکاری سروشتی خوێنەر” رەنگە لە مێژووی هەر خوێنەرێکدا کە خوێنەری رۆمان و چیرۆکە، بە سەدان رۆمان و چیرۆکی خوێندبێتەوە، بەڵام دواجار ئەوەی لە ئەندێشە و

هزریدا دەمێنێتەوە روودا و بابەت و کارەکتەر و هتد.. رۆمانەکانە نەوەك چیرۆکەکان، ئەوەی کە دەتوانێت کاریگەری بەهێزتر و مەحکەمتر دابنێت لە هەست و نەستی خوێنەر رۆمانەکانە، نەوەك چیرۆکەکان. کە دیسانەوە هۆی ئەمەش ڕیشەی لە مەودای کارکردن و سروشتی کارکردنی ئەو دوو بوارەدا هەیە.

پ/ زۆر جار باس لەوە دەکرێت، نووسەری چیرۆکی کوردی زیاتر بابەت و ناوەڕۆکی تێکستەکەی بۆ گرنگە تا تەکنیك و کەمتر بەلای تەکنیکی نوێ و دۆزینەوەی شێوازی جیای گێڕانەوەدا دەگەڕێت، تا چەند ئەم بۆچوونە ڕاستە، ئایا چیرۆکی ئێستای کوردی خاوەنی تەکنیکێکی نوێ و بەهێزە بۆ گێڕانەوە؟

بەختیار حەمەسوور: سەبارەت بە مەسەلەی ناوەڕۆك لەگەڵ تەکنیك و شێواز(فۆڕم) لە چیرۆکدا، بە گشتی دەبێت باس لەوە بکەین کە هیچ بڕیارێکی پێشوەختە بۆ چیرۆکنووس نییە کە فەرز بکات چیرۆکێکی ناوەڕۆکخواز، چیرۆکێکی تەکنیکخواز یان فۆڕمیك بنووسێت، بەڵکوو ئەوە تێمای چیرۆکە ئەم ئەمرە دەسەپێنێت، تێمایە کە تەکنیك و فۆڕمی تایبەت بە خۆی فەرز و داوا دەکات. هەر چیرۆکێکی سەرکەوتوو کە لە مێژووی دوورونزیکی ئەم ژانرەدا نووسراوە و دەنووسرێت، بە دڵنیاییەوە لەم ڕێسا و یاسایەدا هەڵدەسووڕێت. هەر جیاکردنەوە و دابڕکردنێك لە نێوان ئەم پێکهاتانەدا کارێکی نادروست و میکانیکی لێ دەر دێت، کارێك کە ناتوانێت درێژە و بەردەوامی بەو ئیمکان و ئەگەرە بدات کە ناوی داهێنان و نەمرییە. چیرۆکنووسی سەرکەوتوو هیچ کات بیر لەوە ناکاتەوە بە پێوەر و قاڵبی ئامادە و سازکراو چیرۆك بنووسێت، دەتوانین بڵێین هەر چیرۆکێکی هونەریی کە دەنووسرێت لە دەرەوەی پێوەر و قاڵبە پێشوەخت سازکراوەکان دەنووسرێت، بە ژمارەی ئەو چیرۆکە سەرکەوتوانەی هەن ئێمە پێوەر و قاڵبمان هەیە، چیرۆکی هونەریی و جیاواز بەردەوام چاوی لەوەیە خیانەت بەو پێوەر و قاڵبانە بکات و پێوەر و قاڵبی تایبەت و دیاریکراو بە خۆی ساز بکات. لێرەوە دەتوانین وەڵامی پرسیارەکەی ئێوە بدەینەوە و بڵێین: چیرۆکی کوردی لە ململانێی شکست و داهێناندا بووە و هەیە، بەڵام لەم بەستێنەدا تای شکستی قورستر بووە، ئەویش بە ئاوڕدانەوە و سوودوەرگرتنی بەردەوامی لە سوننەتێکی چیرۆکنووسی، کە نەتوان و دەستەوسان بووە لە هاوسەنگی نێوان تەکنیك و فۆڕم لە لایەك و ناوەڕۆك لە لایەکی تر. چیرۆکی کوردی لە قۆناغێکدا زیادتر ڕووی لە شێوازێك لە چیرۆکی ناوەڕۆکخواز کردووە و بەمەیش بە شێوەیەکی بەرچاو کەوتووەتە خزمەت

ئایدۆلۆژیا جیاوازەکانەوە، لە قۆناغێکی تریشدا ئاوڕی داوەتەوە لە تەکنیك و فۆڕمە جیهانییەکان، بەڵام نەیتوانیوە وەك پێویست و بە شێوەیەکی قەتعی تەکنیك و فۆڕمەکان بکاتە بە بەر ناوەڕۆك و لە هەناو یەکدا بیانتوێنێتەوە. هەڵبەت لەم ڕەوتەدا و بەتایبەت لە چیرۆکی نوێی کوردیدا، هەوڵ و بەردەوامی هەن، هەرچەند وەك پێویست بەرچاو و زۆر نین، بەڵام حاشا لێ نەکراون، کە بۆ خولقاندنی چیرۆکێکی ئەمڕۆیی و مۆدێرن دەکۆشن و سوود لە دەرەتان و ئیمکانە جیهانییەکان بە شێوەیەکی دروست وەردەگرن.

پ/ زۆر جار باس لەوە دەکرێت، نوسەری چیرۆکی کوردی زیاتر بابەت و ناوەڕۆکی تێکستەکەی بۆ گرنگە تا تەکنیك و کەمتر بەلای تەکنیکی نوێو دۆزینەوەی شێوازی جیای گێڕانەوەدا دەگەڕێت، تا چەند ئەم بۆچونە ڕاستە، ئایا چیرۆکی ئێستای کوردی خاوەنی تکنیکێکی نوێ و بەهێزە بۆ گێڕانەوە؟

مەحمود نەجمەدین/ بۆ چیرۆك بیرۆکە زۆر گرنگە، بەدڵنیاییەوە، چون بیرۆکە ئەساسی کارەکەیە، کە چیرۆکنووسەکە وەك کەرەسەیەکی خاو مامەڵەی لەگەڵ دەکات، بەڵام ئەوەی گرنگە چۆن ئەو بیرۆکەیە تەحویل دەکەیت بۆ چیرۆك، لێرەوە گرنگی ئیشەکە و سەرکەوتنی دیاری دەکرێت. بۆ نموونە چیرۆکنووسە دەتوانێ لە بابەتێك، یان بیرۆکەیەکی زۆر سادە و بچووك چیرۆکێکی جوانی لێ دەخولقێ، بۆیە بیرۆکە گرنگە لەوەش گرنگ تر بۆ ئەوەی بیرۆکەکەت نەمرێ چۆنێتی گێڕانەوە و شێوازی گێڕانەوەکە گرنگە، کە چیرۆکنووس بتوانێ بەشێوازێك بگێڕێتەوە سەرسام کەر بێ بۆ خوێنەر، خوێنەر چاوەڕوانی ئەو شێوازە نەبێ و وەك شتێکی بەری بکەوێت و تەقلیدی نەبێ، ئێستا لەدنیادا ئەوە زۆر گرنگە و کاری پێدەکرێ، بۆ نموونە چیرۆکنووس هەیە بەردەوام بیر لەوە دەکاتەوە شێواز و تەکنیکی تازە بدۆزێتەوە، هەڵبەت نموونە زۆرن لەسەر ئەو شێواز و تەکنیکانەی کە هەیە. لێ تێ منت بە پابەند کردووە بە یەك تا دوو ئەی فۆر وەڵامبدەمەوە. لە چیرۆکنووسەکانی ئێستاش چیرۆکنووسی زۆرباشمان هەیە، هەندێك لەو چیرۆکنووسانەمان گرنگی زۆر بە تەکنیك و شێوازی نوێی گێڕانەوە دەدەن، وە نەبێ ئێمە لەبوارەدا کۆڵ بین، چیرۆکی زۆر جوان و ئاست بەرزمان هەیە، کە

بەتەکنیکی نوێ دەنووسرێن، بەڵام دەشێ کەم بن، چون هەر بەگشتی نێوەندی ئەدەبی کوردی زۆر ئاوڕی لە چیرۆك نەداوەتەوە و تەنانەت بۆ دەزگا و ناوەندەکانی چاپەمەنیش چیرۆك زۆر گرنگ نییە، وەکو ئەوەی ئەوان ئێرهان پامێك بن و ئەوان بڕیار دەدەن کە چیرۆك هەبێ

یان ڕۆمان؟!. بەداخەوە هێشتا چیرۆك و ڕۆمان و ئەدەب بەگشتی لەدەستێکی ئەمیندا نییە و هەندێك لەوانەی بڕیار لەسەر چیرۆك دەدەن هیچ لەچیرۆك نازانن و هێشتا شارەزای تەکنیکی چیرۆك نین، کەچی بەوەشەوە ناوەستن بڕیار لەسەر چیرۆکی کوردی دەدن، بەداخەوە لە نەوەی کۆندا یان باشتر بڵێم ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ساڵانی شەسەکان ئێمە چیرۆکنووسێکی وەکو حوسێن عارفمان هەیە کە دەیان وتار و مەقالەی لەسەر شێواز و تەکنیکی چیرۆك هەیە، واتە نە لەخۆیەوە چیرۆك دەنووسێ و نە لەخۆیەوە چیرۆکی خەڵك ڕەفز دەکات. قسە زۆر بۆ ژانرێکی وەکو چیرۆك کە زۆرترین غەدری لێکراوە، بەڵام با بمێنێ بۆ دەرفەتێکی تر، چون خۆشم نیازم هەیە زنجیرەیەك وتار لەو بارەیە وە بنووسم هەڵبەت ئەگەر سەرقاڵیم بەچیرۆکنووسین و کاری ڕۆژنامەگەرییەوە بوار بدات.

پ/ بە بەراورد بە چیرۆکی جیهانی ئەو شێوازو تەکنیکە نوێیانە کامانەن کە بۆ نوسینی چیرۆکی نوێی کوردی گونجاون؟ یان بە جۆرێکی دیکە کێشەکانی ئێستای چیرۆکی ئێمە لە چیدایە؟

فەرهاد چۆمانی: پێموایە لەوەڵامی پرسیاری یەکەمدا بە جۆرێك وەڵامی یەم پرسیارەشم داوەتەوە بەڵام با وردتر بڵێم؛ لەسەرەتاوە من لەگەڵ ئەوەدا نیم فۆڕم بکرێتە بتەیەك و ئەگەر چیرۆك نەچێتە نێو ئەو قاڵب و کڵێشەیەوە چیرۆك نەبێت. من ناتوانم شێواز و تەکنیکێك دەستنیشان بکەم و بڵێم ئەمەیان گونجاوە! ئەمە کاری نەکردەیە. هەندێك بنەمای سەرەکی بۆ چیرۆك هەن ئەگەر چیرۆکێك ئەم بنەمایانەی تێدابن، ئیدی پێویست ناکات چیرۆك چیرۆك مەحکووم بکەین بە تەکنیکێکەوە. بەڵام دیسان دەڵێمەوە خوێندنەوەی ئەدەبی گەلان هەوێنێکی بۆ هاوتایە بۆ ئەوەی بتوانێ ناخودئاگا چیرۆك لە ڕووی فۆرم و ناوەڕۆکەوە پێشبخات.
ڕەنگە ڕەخنەگرانی چیرۆکی هونەری کوردی وەڵامێکی باشتریان پێبێ بۆ ئەوەی دەستنیشانی کێشەکانی چیرۆکی کوردی بکەن، بەڵام من دەتوانم بڵێم چیرۆك وەك شیعر هەوڵ دەدات پەیامێکی کورت و بچووك و سنووردار بگەیەنێت، بگرە گوزارشت لە دۆخی دەروونی ئەوساتەی چیرۆکنووس دەکات کە تێیدا نووسیویەتی. یەکێك لە کێشەکانیش کە بووەتە مۆرانەی چیرۆکی هونەری کوردی ئەوەیە؛ چیرۆکنووس پێیوایە گەیشتن بە نووسینی چیرۆکێك کە بە پێودانگی ئەدەبی جیهانی و تۆکمە بێت ئەوەیە ئەو ئێلێمێنت و فەزایە بۆ چیرۆك دروستبکرێت کە بێنموونە لە چیرۆکێکی هێمنگوایدا هەیە. تۆ چ باسی دەریا و نەورەس دەکەیت کە سنووری کوردستانی گەورەت ناگات بە دەریا و

ڕووداوەکانیشت لە یەکێك لە شارەکانی کوردستان ڕوو دەدات؟ چ باسی قیتار و بونیادی شارێکی پێشکەوتوو دەکەیت کە خۆی شارسازی لای ئێمە لە ژێر پرسیار و گوماندایە. مەبەستمە بڵێم زۆرجار چیرۆکی خەیاڵکردی وا دەنووسرێ کە ناکرێ ئەمە تێمای چیرۆك بێت، دەکرێ بە شیعرێك، پەخشانێك باشتر گوزارشت لە ویستی ئەم دەربڕینە بکرێت.

پ/ زۆر جار باس لەوە دەکرێت، کە هێندەی خوێنەری ڕۆمان هەیە هێندە خوێنەری چیرۆك نییە، ئەم بۆ چونە تا چەند ڕاستە، ئەگەر ڕاستە هۆکاری ئەوە چییە؟ لاوازی بابەت و ناوەڕۆکە یان کێشەکە لە تەکنیك و شێوازی گێڕانەوەدایە؟

ئارام شێخ وەسانی/ جارێك پێش هەمووشتێ، با هاوکێشەکە بە هاوسەنگی سەیر بکەین. ئەدەبی گێڕانەوە بەگشتی لە برەوی بەردەوام دایە. ڕۆژ دوای ڕۆژ لە ڕێڕەوی گێڕانەوەدا، ئەدیبان لە جیهاندا داهێنان و نوێخوازی دەکەن، هەڵبەت ئەمەیش پێوەندی بە چەندین هۆکارەوە هەیە، وەك گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ ناو خەمەکانی و زیاتر نامۆبوونی لەبەردەم ڕاچوون بە ناو تەکنەلۆژیادا، دۆزینەوەی وێنەکانی خەیاڵ و بەرکەوتن بە چێژی نهێنی، ئەوە جگە لە فراوانی ڕووبەری ئەو ژانرە و دەربڕینی هەموو شتەکان بۆ هەمووان بە ڕەوانبێژیی و چیڕۆکی یەکتری، ئەمیش وای کردووە، کە هەموو ئەوانەی خوێنەرن، زوو یان درەنگ بەر ژانری ئەدەبی گێڕانەوە بکەون.
هەر یەك لە چیرۆك یاخود ڕۆمان شتێکی هێندە لێك جیاواز نین تاکوو بڵێن بڕۆن ئەمە خوێنەری زۆرە و ئەمە خوێنەری کەمە، نا هەردووکیان ئیشکردنن لەناو پانتایی گێڕانەوەدا، هەردووکیان پێویستیان بە زمانێك هەیە کە سێبەر بخاتە سەر پێکهاتەکانی گێڕانەوە و لای خوێنەر شتێك دروست بکات، یان جێبهێڵێت و ئیستاتیکا وەك تیشکێك بخزێتە دەرونەوە . وەك زۆر لێکۆڵەر و شارەزا و چیڕۆکنووس، منیش پێم وایە نووسینی چیڕۆك زەحمەتترە لە ڕۆمان، ئەمەیش لەبەر چەندین هۆکار، کە دیارترینیان ئەوەیە، لە چیڕۆکدا نووسەر دەبێ ئەوەندە شارەزا و زاڵ بێت، کە بتوانێت، زۆرترین مانا و تەکینك و یارییەکانی گێڕانەوە لە کەمترین پانتایی ئەنجام بدات. ئیتر ئەوە ڕوونە، ئەگەر کەسێك ئەو توانایەی نەبێت و دەست بکات بە چیرۆکنووسین، ئەوا دیارە چیڕۆکەکەی دەبێتە گێڕانەوەیەکی سادەی وەك حیکایەتی بەر ئاگردان. وەك ئەوەی سەرنجم داوە، پاش ئەوەی ڕۆمان وەك ژانرێکی نوێی ئەدەبی، پێگەی خۆی گرت و ڕۆژ دوای ڕۆژ لە گەشە بەردەوامە، زاڵبوونی ئەم ژانرە، بە ڕوونی بینرا. ئەم دۆخە لە زۆرینەی دونیا هاوشێوەیە، یان لێك نزیکە، واتا بەگشتی

دەنگدانەوە، ڕیکلامی ئەدەبی، دەزگەکانی چاپ و پەخش و دامەزراوە ئەدەبییەکان و تەنانەت خوێندنی ئەکادیمیش، زیاتر باوەشی بۆ ڕۆمان کردووەتەوە وەك لە چیڕۆك، بێگومان ئەوەیش کاریگەری دەبێت لە ئاراستەکردنی خوێنەر بۆ ژانری ڕۆمان. وەك چۆن دەبینین، ئێستە لە کوردستان هەتا کۆمەڵە چیرۆکێکی بیانی وەردەگێڕدرێت، بە دەیان ڕۆمان وەردەگێڕدرێت، ئەمە بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا، زاڵکردن و بانگەوازکردنە، بۆ ڕۆمان لەبەرانبەر ژانرەکانی دیکە…